

Лекція № 6. Методика формування граматичної будови мовлення у дітей

План

1. Загальне поняття про граматичну будову мовлення у дітей дошкільного віку.
2. Особливості засвоєння граматичної будови мови дітьми раннього та дошкільного віку. Сучасні дослідження.
4. Дитяче словотворення, його характеристика.
5. Методика формування граматичної правильності мовлення у дітей.
6. Методика розвитку виразності та образності мовлення.

1. Загальне поняття про граматичну будову мовлення у дітей дошкільного віку

Теоретичною основою формування у дітей дошкільного віку граматичної будови мови є *наукова грамати́ка*, яка включає *граматичні категорії*, *граматичні одиниці*, *граматичні форми*.

Грама́тична категорія – це система протиставлених одна одній однорідних граматичних величин. Граматичні категорії поділяють на *морфологічні* (рід, число, відмінок, вид, час, спосіб, особа) і *синтаксичні* (комунікативна спрямованість, стверджувальність – заперечення, синтаксичний час і спосіб).

Оволодіти граматичною будовою мови означає навчитись утворювати від однієї основи форми однини і множини теперішнього і минулого часу; відмінювати слова за відмінками та особами, вживати слова із суфіксами та без них, правильно вживати рід іменників, самостійно утворювати граматичні форми.

Грама́тична правильність мовлення – це дотримання в процесі спілкування основних граматичних норм, сформульованих у вигляді правил.

Оволодіти граматичною правильністю мовлення означає оволодіти граматичними нормами рідної мови.

Отже, *граматика* – це наука, яка вивчає правила зміни слів, їх поєднання в реченні; а *граматична правильність мовлення* – це цілісність явища, що набувається дитиною в процесі мовленнєвого досвіду. Тому розуміти мову оточення, виражати власні думки дитина не зможе, не оволодівши граматичною правильністю мовлення. Формування останньої особливо тісно пов'язано з освоєнням дітьми навичок предметної та ігрової діяльності, розширенням орієнтування в тому, що оточує, а також з оволодінням звуковою стороною мовлення, збагаченням і активізацією словника.

2. Особливості засвоєння граматичної будови мови дітьми раннього та дошкільного віку. Сучасні дослідження

Становлення граматичної будови мови у дітей та закономірності засвоєння граматичних значень розкрито у працях М. Красногорського, О. Гвоздева, Д. Ніколенка, Ф. Сохіна, В. Ядешка та ін.

Д. Ніколенко поділяє засвоєння граматичної будови рідної мови в ранньому віці на два періоди: *пасивне* засвоєння (розуміння граматичних значень – 5–6 міс. – початок 2 р. життя); *активне* засвоєння граматичних значень (2–3 роки життя).

О. Гвоздев поділив процес становлення і засвоєння граматичної будови мовлення дітей раннього віку на два періоди:

Перший період (1 р. 3 міс. – 1 р. 10 міс.) – це період речень, що складаються з аморфних слів-коренів. У середині цього періоду автор виділяє дві стадії:

- а) стадія однослівного речення (1 р. 3 міс. – 1 р. 8 міс.);
- б) стадія двослівного речення (1 р. 8 міс. – 1 р. 10 міс.).

Другий період (1 р. 10 міс. – 3 роки) – це період засвоєння граматичної структури речення, формування граматичних категорій. Автор виокремлює три стадії:

- а) стадія формування перших граматичних форм (1 р.10 міс. – 2 р.1 міс.);
- б) використання флективної системи рідної мови для вираження синтаксичних зв'язків (2 р. 1 міс. – 2 р. 3 міс.);
- в) засвоєння службових слів для вираження синтаксичних відношень (2 р. 3 міс. – 3 р.).

О. Гвоздєв виокремлює такі *типи перших слів-речень*: а) *наказові*, в яких висловлено бажання, вимога (дай, на); б) *називні* (моко, киця); в) *кличні* (мають ситуативний характер).

Отже, оволодіння граматиною започатковується зі слів-речень. Основою речення, за словами Д. Ніколенко, виступає предикативність, що передається словом та інтонацією. Предикативність – це співвіднесення змісту висловлювання до реальної дійсності. Перші слова-речення, за Д. Ніколенком, становлять цілісний завершений вислів. У них дитина щось повідомляє. Наприклад, **"моко"** можна перекласти на мовлення дорослих, як "дай молока", "хочу молока", "на молоко", "не хочу молока" і т. ін. Перші слова-речення здебільшого позначають назву особи (**мама, тато, баба, тьотя**), тварин (**гав-гав, кис-кис**), частин тіла (**ука** – рука), назву іграшок (**ляля**), окремих предметів. Зрозуміти такі речення допомагає інтонація. Перші слова-речення мають ситуативний характер, тому зрозуміти їх можна тільки в тій ситуації, в якій дитина промовляє це слово. Наприклад: а) **"баю-бай"** (лягає на подушку, закриває очі, хоче спати); б) **"баю-бай"** (гойдає ляльку, гладить її по голівці); в) **"баю-бай"** (піднімається з ліжка, плаче, тре очі, але спати лягати не хоче). Подекуди розумінню перших слів-речень допомагають міміка, жести.

В 1 рік і 10 місяців з'являються двослівні речення, хоча й можливі індивідуальні відмінності. Так, Н. Серебряннікова відзначає, що дитина починає вживати перші двослівні речення тільки тоді, коли в її словнику нараховується 40–60 окремих слів. Перші двослівні речення здебільшого є наказовими **"дай лялю"** і розповідними **"Оля моко"**, вони мають номінативний і стверджувальний характер. Заперечувальні речення з'являються вже після двох років. Дитина другого року життя здебільшого випускає заперечення, замінює його жестами.

В 1 рік 10 місяців з'являються три- і чотирислівні речення. Наприкінці другого року життя в активному мовленні дитини зустрічаються вже і питальні речення, які виражаються спочатку тільки інтонаційно

За даними О. Гвоздева, в 1 рік і 9 місяців з'являються однорідні члени речення. На перших етапах вони передаються шляхом переліку слів без сполучників, за допомогою інтонації *"Яся пруга, Таня пруга, киця пруга"*. Надалі з'являється з'єднувальний сполучник "і", що поєднує спочатку тільки два слова *"і мама, і Валя"*, а вже пізніше вживається дитиною перед кожним однорідним членом речення *"І мама, і тато, і Валя, і киця"*. У період між 1 роком 9 місяцями і 1 роком 10 місяцями вперше з'являються складні речення без сполучників. Зв'язок між ними передається інтонаційно.

На дошкільний вік, як зазначає О. Гвоздєв, припадає третій період засвоєння граматичної будови мови. Його автор називає періодом засвоєння морфологічної системи, для якого характерне засвоєння відмін і дієвідмін.

А. Захарова досліджувала засвоєння дошкільниками категорій відмінкових іменників. Автор відзначає, що засвоєння форм відмінювання відбувається за рахунок орієнтації дитини на форму слова (флексії) в називному відмінку. Якщо діти молодшого дошкільного віку часові відношення виражають формами знахідного й орудного відмінків, то старші дошкільники – родовим і давальним.

Д. Богоявленський досліджував розуміння дошкільниками (5–6 років) значення деяких суфіксів (**-онок, -ище, -щик, -ніц**) у словотворенні. Було встановлено, що слова із суфіксами **-онок, -ище** – діти добре розуміють, хоча деякі слова були нові. Це пояснюється тим, що ці суфікси не змінюють лексичного значення слова. Суфікси **-ник** і **-щик**, що змінювали лексичне значення слова, давалися дітям значно важче.

Таблиця 2.3

Засвоєння дошкільниками відмінкових форм (за О. Гвоздєвим)

Віковий період	Виникнення відмінкових форм у певний період життя
-----------------------	--

3 р. – 3 р. 3 міс.	Знахідний відмінок з прийменником <i>на</i> ; родовий з прийменником <i>до</i> , що позначає кінцеву межу; родовий відмінок з прийменником <i>з</i> , що означає положення; давальний відмінок з прийменником <i>по</i> , що означає рух на поверхні
3 р. 3 міс. – 3 р. 6 міс.	Знахідний відмінок з прийменником <i>про</i> (в значенні <i>для</i>); родовий відмінок з прийменником <i>від</i> (на позначення причини); родовий відмінок з прийменником <i>замість</i> ; давальний відмінок з прийменником <i>по</i> (на позначення причини)
3 р. 6 міс. – 3 р. 9 міс.	Нічого нового не з'являється

Н. Маковецька досліджувала особливості засвоєння дітьми іменників, утворених за допомогою суфіксів зі зменшено-пестливим значенням. Результати досліджень показали низький рівень уживання суфіксів згрубілості – *-ниць-, -нськ-*. Щодо утворення іменників із суфіксами зменшено-пестливого значення діти відчують труднощі із суфіксами – *енятко, -уць-*. Автором сформульовано висновок, що під впливом навчання у дітей значно активізувалося уживання суфіксів при творенні іменникових форм.

Н. Лопатинська – вживання дітьми префіксальних дієслів: уміння утворювати похідні дієслова за допомогою дієслівних префіксів: *в-, ви-, від-, до-, з-, за-, на-, над-, о-, недо-, пере-, під-, по-, при-, про-, роз-*; розуміння семантики префіксальних дієслів; здатність дітей дошкільного віку до рефлексії.

Особливості засвоєння дошкільниками синтаксису досліджували О. Гвоздєв, К. Крутій, Т. Сорочан, М. Феофанов, В. Ядешко.

М. Феофанов вивчав особливості кількісного засвоєння прийменників дітьми дошкільного віку. Дані дослідження показують, що діти засвоюють й активно вживають майже всі прийменники.

В. Ядешко досліджувала особливості формування речень у дітей четвертого та п'ятого років життя. Автор відзначає, що на четвертому році життя найпоширенішою формою висловлювання є просте поширене речення. Діти п'ятого року життя у мовленні використовують як прості, так і складні речення.

Наукове дослідження К. Крутій – одне із перших досліджень в Україні в галузі формування граматичної правильності мовлення дошкільників. Вона досліджувала особливості засвоєння дошкільниками службових частин мови (прийменників, сполучників, часток).

3. Дитяче словотворення, його характеристика

Словотворення – активний процес неусвідомленого створення нових слів і граматичних форм на основі чуття рідної мови (А. Богуш, Н. Гавриш).

У мовленні дітей трапляються різні типи інновацій: *словотворчі, морфологічні, лексико-семантичні, синтаксичні*. Серед видів дитячих інновацій найпоширенішими є: конструювання нових слів ("дитячі неологізми"); дитяча етимологія слів, розширення або звуження значення слів.

Утворення нових слів яскраво простежується у дітей віком від двох до п'яти років, в період активного засвоєння дитиною нових слів. Т. Ушакова, аналізуючи результати своїх досліджень, прийшла до такого висновку, що оригінальні, не імітовані словоформи дитини віком близько чотирьох років у переважній більшості випадків являють собою лише видозміни "дорослих" словоформ. Випадки, коли дитина знаходить зовсім нові слова – рідкісні. Такі звучання переважно примітивні (та-та-та; ля-по-по та ін.), не є назвами в повному розумінні слова і не закріплюються у словесному вжитку дитини.

Такі форми, як "вставаю", "нажмал", "насюди", "ракетовоз" та багато інших, досить стійкі і постійно повторюються, незважаючи на виправлення дорослих.

Зарубіжні психологи намагалися пояснити явище словотворення як ранній вияв творчих здібностей дитини, своєрідної словесної обдарованості.

Вони вважають, що маленьку дитину не задовольняють наявні слова, тому, щоб точніше висловити власну думку, вона вигадує нові. Це помилковий погляд, оскільки малюк у два-три роки ще не засвоїв словникового багатства рідної мови і, безумовно, не може знати про існування всіх можливих мовних позначень. Потреба у мовному спілкуванні зростає з кожним днем, і дитина переносить засвоєне раніше значення чи граматичну форму на новий предмет, дію. У малюків виробляється своєрідний граматичний стереотип. Так, якщо дитина засвоїла кілька слів у формі орудного відмінка із закінченням **-ом**: *молотком, совком*, то певний період усі слова у цьому відмінку вона намагається вживати із закінченням **-ом**: *ложком, хустком, руком*. Після засвоєння закінчення **-ою** спостерігається зворотне явище: всі слова, навіть ті, які раніше дитина вимовляла правильно, тепер вживаються із закінченням **-ою**: *молоткою, окою, совкою, милою*, і лише через кілька місяців малюк засвоює всі відмінкові закінчення. Більшість словесних новоутворень є тільки видозмінами слів дорослих: *кусарики, накривало*. Такі словосполучення стійкі і повторюються дитиною тривалий час. Слова, що зовсім не були властиві мові дорослих, малюки створюють дуже рідко. Все це переконує нас у тому, що малюк засвоїв граматичну будову мови недостатньо, словник у нього обмежений і він намагається створити "швидкі" нові слова.

Більшість учених О. Гвоздев, Г. Пауль, Ф. де Соссюр, С. Цейтлін та ін. вважають, що провідним механізмом словотворення є аналогія. Так, К. Чуковський пояснює причину дитячих "неологізмів "чуттям мови": "... у дворічних та трирічних дітей таке сильне "чуття мови", що створювані ними слова не здаються каліками чи виродками, а, навпаки, досить влучні, витончені, природні".

Звісно, дитина засвоює мову під впливом дорослих, проте письменник наголошує на наявності у дітей особливої словесної творчості. Він пише: "Дитина у своїй творчості копіює дорослих. Не можна думати, що вона сама створює нашу мову, змінює її граматичну будову, словниковий склад. Сама того не підозрюючи, вона спрямовує свої зусилля на те, щоб шляхом аналогії засвоїти створене багатьма поколіннями мовне багатство". Ф. Сохін,

досліджуючи закономірності засвоєння дитиною граматичної будови мови, розглядав дитяче словотворення як закономірний процес оволодіння граматиною в дитинстві. Психофізіологічну основу словотворення він пояснює "генералізацією відношень", граматичним стереотипом, який дитина використовує для створення нових слів.

На думку Т. Ушакової, дитяче словотворення зумовлюється аналітико-синтетичними процесами мислення. За даними науковця, діти найчастіше утворюють *такі варіанти* слів:

а) дитина розчленовує слова дорослих і створює "осколки" слів (частину якогось слова використовують як ціле: пах – запах; кид – кидати; ліп – ліпити);

б) з допомогою синтезу проводять "схрещування" окремих морфем у новому для них поєднанні: повзук (повзе + жук), жукашечка (жук + букашечка); піджакет (піджак + жакет); кучело (куча + чучело) (Ушакова Т. Н. О механізмах детского словотворчества / Т. Н. Ушакова // Вопросы психологии. – 1969. – № 1. – С. 61).

Одним із видів словотворення є дитяча етимологія. Дитина не створює слів з новим значенням, а лише модифікує його звукову оболонку, перебудовує звучання існуючого слова, зберігаючи його значення. Наприклад, "рукавиці" – "пальчатки", "автобус" – "катобус".

Слова, утворені в результаті розширення чи звуження значення слів: "посоли мені хліб цукром", "кривоногі руки", "товстопуза голова" та ін.

Великою популярністю користується унікальна за змістом книга К. Чуковського "Від двох до п'яти", в якій зібрано перлини дитячого словотворення: *вогонь і вогонята, шишка й шишенята, дерева й дере-в'ята, куці й куцата; пахляя, духляя, нашійная, хтойная; наборщився, намолочився, намакаронився, наузварився, тамін, мабин, повзун, колоток* та ін. "Мамо, я вже накашилась", – каже дівчинка. "Татку, купи мені малювці", – просить син, звертаючись до батька.

– Ой, який великий повзун лізе!

– Помаж руки мазеліном!

Не злий собака, а кусаний, не тьмяне світло, а тухле. "Треба казати не батарея, а нагрівало, не ваза, а квітниця".

Для словотворення характерна надзвичайна мовленнєва активність, яка часом перетворюється на мовленнєві ігри дітей. Діти самі створюють слова, залучаючи до цього й дорослих. Словотворення охоплює всі частини мови:

- іменники: *взувало, сільниця, повзук, учило, мокрес, помаза, кусарик, колоток, вулиціонер, пісковатор, копатка, цепля;*
- дієслова: *відмухиватись, ладошкаються, накалюжив, відсонилася, витопула;*
- прикметники: *жмутні черевики, черв'ячне яблуко, лякальні казки, молоканна каструля, бризкуча вода.*

4. Методика формування граматичної правильності мовлення у дітей

Формування граматичного правильного мовлення у дітей передбачає такі *напрями*:

- перевірка граматичної правильності дитячого мовлення та запобігання помилкам;
- наслідування мовленнєвому зразку педагога, мовлення якого відповідає всім нормативним вимогам;
- розвиток слухової уваги;
- використання ефективних методів і прийомів формування граматичної правильності мовлення дітей як на заняттях, так і в повсякденному житті;
- спільна робота дитячого садка і сім'ї.

Щоб правильно обрати напрям роботи з формування граматичної правильності мовлення, вихователь має знати, які саме помилки характерні для дітей конкретної групи, як часто вони трапляються. З цією метою в кожній віковій групі дошкільного закладу проводиться індивідуальна перевірка мовлення дітей двічі на рік: восени (вересень-жовтень) і навесні (травень-червень). Перевіряють такі сторони граматичної будови мови:

- особливості побудови речень: з'ясовують, які речення переважають (прості, поширені, непоширені, складносурядні, складнопідрядні), порядок слів у реченні; особливості вживання сполучників і сполучних слів;

- відмінювання іменників за відмінками (помилки в іменниках жіночого роду в орудному відмінку: *їла ложкам*) або відмінювання невідмінюваних слів на зразок: *кофе, радіо*);

- вживання роду і числа іменників та їх узгодження з іншими частинами мови;

- помилки, яких припускаються діти у використанні дієслівних форм (відмінювання за особами, чергування в основі слова);

- узгодження числівників з іменниками;

- вживання прийменників у реченні;

- помилки, яких припускаються діти у використанні інших частин мови.

Вихователю обов'язково потрібно перевіряти граматичні помилки, зумовлені специфічними умовами двомовності – так звані русизми, українізми.

Для перевірки дитячого мовлення потрібно мати спеціальний матеріал, дібрати найвдаліші прийоми, які б дали можливість виявляти особливості граматичної будови мови дітей.

Індивідуально мовлення перевіряється в ранкові години, після денного сну і на прогулянці. Маючи загальну картину граматичних помилок, вихователь може спланувати подальшу роботу щодо їх запобігання й виправлення. Якщо частина дітей вимовляє неправильно якесь слово, то можна сподіватись (завдяки схильності дошкільнят до наслідування), що ця помилка може з'явитись і в інших дітей. У зв'язку з цим вихователь планує роботу, яка спрямована на запобігання можливим помилкам: дидактичні ігри, вправи, розповідання за картинками з усією групою дітей та індивідуально з тими дітьми, в яких були виявлені помилки.

Середовище, за П. Блонським, відіграє важливу роль у розвитку мовлення маленької дитини, воно дає чи не дає дитині можливість багато говорити і постійно чути мовлення дорослих, воно прискорює або гальмує розвиток

мовлення. Отже, від мовного середовища, в якому знаходиться дитина, залежить її власне мовлення.

Методи формування граматично правильного мовлення у дітей: дидактичні ігри та вправи; розповіді з використанням слів, в яких діти припускаються помилки; розповідання за картинками; переказування художніх оповідань; читання віршів; складання дітьми розповідей на групу слів та на тему, запропоновану вихователем, метод моделювання.

У дошкільній педагогіці визначено такі педагогічні вимоги до дидактичних вправ, що використовуються в роботі з дітьми:

а) правильний добір дидактичних вправ відповідно до помилок, що трапляються в дитячому мовленні;

б) дидактична вправа повинна мати чітко визначену мету, основне навчальне завдання (наприклад, дидактична гра на засвоєння дітьми прийменників або дієслівних форм);

в) матеріал до дидактичної вправи слід добирати так, щоб діти мали можливість зіставляти правильні й неправильні форми, щоб у ньому були не лише ті граматичні форми, в яких діти припускаються помилок, а й інші близькі граматичні форми, раніше засвоєні дітьми (*червоне яблуко, червоний прапорець, червона стрічка*);

г) кожна дидактична вправа має стимулювати дитячу думку, сприяти розвитку мислення;

г) будувати дидактичну вправу потрібно на знайомому дітям матеріалі, пов'язаному з їхнім життям і діяльністю;

д) у дидактичних вправах потрібно передбачити наочний матеріал;

е) дидактичні вправи слід проводити жваво, цікаво, використовуючи ігровий прийом.

5. Методика розвитку виразності та образності мовлення

Поняття "*виразність мовлення*" поєднує в собі емоційну насиченість (експресивність) та образність (зображувальність).

Термін "*експресія*" означає " виразно-образотворчі якості мовлення, що відрізняють його від звичайного (стилістично нейтрального) мовлення і надають йому образності та емоційної "забарвленості" (Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энцикл., 1969. – С. 235, 524).

Експресія мовлення – це комунікативна якість культурного мовлення, особливість його структури, яка впливає не лише на свідомість, а й на емоції читача і слухача, підтримує його увагу та інтерес (Б. Головін).

Типи виразності мовлення: вимовні, акцентологічні, лексичні, словотворчі, синтаксичні, інтонаційні, стилістичні (Б. Головін).

Засоби виразності: мовні (лексичні, синтаксичні, морфологічні, інтонаційні та ін.); немовні (позалінгвістичні, додаткові: міміка, пантоміміка, що включає жести, пози, ходу).

Розвиток виразності мовлення у дошкільників має як вікові, так і індивідуальні особливості.

Мовлення молодшого дошкільника: яскраво виражена мимовільна виразність; наявні окличні речення, вигуки, експресивні звороти, вказівні займенники, стилістичні зображувально-виражальні засоби, інтонація, жести, міміка; мимовільна імпульсивна емоційність; ситуативність мовлення.

Мовлення старшого дошкільника: зниження імпульсивності дитячих емоцій; опанування контекстним мовленням; свідоме використання виразних засобів для передачі емоцій.

Якщо в молодшому дошкільному віці засвоєння виразності мовлення здійснюється шляхом наслідування дорослих, то формування цієї якості у старших дошкільників потребує цілеспрямованого навчання.

Основні засоби навчання дітей виразного мовлення: *мовлення дорослих* (педагогів, батьків); *художня література* (Г. Леушина, С. Рубінштейн).

Особливості виразного мовлення дітей дошкільного віку досліджували О. Амацьєва, М. Бухвостова, Н. Карпинська та ін.

О. Амацьєва досліджувала процес розвитку виразного мовлення дітей дошкільного віку з допомогою театральної-ігрової діяльності. Вона розробила систему ігрових вправ, яка використовувалась у різних видах діяльності (художньо-мовленнєвій, театральній-ігровій, навчально-мовленнєвій). Серед них виділяються імітаційно-ігрові вправи, вправи творчої спрямованості, емоційні етюди.

Н. Карпинська досліджувала навчання дітей виразного читання напам'ять і розповідання. Нею було визначено поняття "читання дошкільників". Виразне читання дошкільників – це проголошення художнього тексту з можливою для їхнього віку свідомістю й виразністю. Виразність мовлення впливає на емоції слухачів, загострює їхню увагу.

Під поняттям "*образне мовлення*" розуміється полікомпонентний утвір, що обіймає такі аспекти:

психологічний: образне мовлення – це специфічний, складний процес суб'єктивного відображення фактів, явищ, предметів (їх ознак) докіль у вигляді конкретно-чуттєвих уявлень, асоціативно пов'язаних один із одним, реальних чи створених уявою в свідомості мовця (О. Потебня, С. Рубінштейн, А. Смирнов);

лінгвістичний (лексико-семантичний, комунікативний) – складний, специфічний процес використання в мовленнєвому спілкуванні з метою повідомлення мовних засобів, що набувають образного потенціалу шляхом актуалізації їх значень, внесення емоційно-естетичних нашарувань, що досягається на лексико-семантичному рівні;

естетичний – образне мовлення становить такий свідомий творчий процес використання мовних одиниць, який стимулює естетичне сприйняття дійсності, де раціональна та емоційна сторони знаходяться в єдності, доповнюють одна одну;

лінгводидактичний (практичний) – здатність дітей доречно використовувати в усних висловлюваннях виразники образності, які впливають на емоційно-почуттєву сферу їхньої життєдіяльності.

Образність мовлення співвідноситься з культурою мовлення як наукою про сукупність і систему його комунікативних якостей і визначається як складова виразності.

Виразники образності: лексико-семантичні засоби – тропи (епітети, порівняння, уособлення, метафора, гіпербола та ін.); багатозначні слова, синоніми, антоніми, фразеологізми, прислів'я, приказки; стилістичні фігури (семантичні, синтаксичні, риторичні запитання і звертання).

Образність мовлення має свої атрибути: інтонацію в єдності її компонентів (тембр, темп, мелодіку, наголос, паузи тощо). Кожен із атрибутів є носієм образності і сам по собі її не визначає.

Мовлення стає образним, якщо в дитини виховується інтерес до мовного багатства, розвивається вміння використовувати в своєму мовленні найрізноманітніші виразні засоби.

Джерела розвитку виразності та образності мовлення: художня література, усна народна творчість, малі фольклорні форми (прислів'я, приказки, загадки, забавлянки, утішки, лічилки, фразеологізми і т. д.).

Розвиток образності є важливою характеристикою різних боків мовлення дітей.

Лексичний бік мовлення є складовою частиною образності, оскільки робота над смисловою стороною слова допомагає дитині вжити точне за змістом і виразне слово чи словосполучення відповідно до контексту висловлювання.

Граматичний аспект розвитку образності також важливий, бо в ході використання різноманітних стилістичних засобів (порядок слів, побудова різних типів речень) дитина оформлює своє висловлювання граматично правильно й водночас виразно.

Фонетичний бік – це звукове оформлення тексту (інтонаційна виразність, правильно обраний темп, дикція), багато в чому визначає емоційний вплив

мовлення на слухачів (Ушакова О. С. Програма розвитку речі дітей дошкільного віку в дитячому садку / О. С. Ушакова. – М., 1994. – С. 1–21).

Розвиток образної мови необхідно розглядати в декількох напрямках: як роботу над оволодінням дітьми усіма сторонами мови (фонетичної, лексичної, граматичної), сприйняттям різноманітних жанрів літературних та фольклорних творів і як формування мовного оформлення самостійного зв'язного висловлювання.

Твори художньої літератури та усної народної творчості, в тому числі і малі літературні форми (прислів'я, приказки, фразеологізми, загадки, скороговки) є найважливішими джерелами розвитку виразності дитячого мовлення. Дошкільник спочатку розуміє слово тільки в його основному, прямому значенні. Потім дитина починає розуміти смислові відтінки слова, знайомиться з його багатозначністю, вчиться розуміти образну сутність художнього мовлення, переносне значення фразеологізмів, загадок, прислів'їв. Показником багатства мови є не тільки достатній обсяг активного словника, але і різноманітність використовуваних словосполучень, синтаксичних конструкцій, а також звукове (виразне) оформлення зв'язного висловлювання. У зв'язку з цим і простежується зв'язок кожної мовної задачі з розвитком образності мови.